

CHP Parti Mufettiſi Mitat Aydın'ın Teftiſ Raporlarına Göre Maraſ (1940-1942)

Erhan ALPASLAN

Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraſ Sütü Imam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi.
E-mail: calpaslan@ksu.edu.tr

Tülay AYDIN

Ar. Gör., Kahramanmaraŗ Sütü Imam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
E-mail: tulay_8405@ksu.edu.tr

Geliſ Tarihi: 05/03/2015 Kabul Tarihi: 15/08/2015

Z

ALPASLAN, Erhan-AYDIN, Tülay, **CHP Parti Mufettiſi Mitat Aydın'ın Teftiſ Raporlarına Göre Maraŗ (1940-1942)**, CTAD, Yıl: 11, Sayı: 22 (Güz 2015), s. 363-391.

Partilerin iç denetim mekanizması olarak iſlev gören parti mufettiſlięi kurumu, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yürürlüğe koyduğu ve kökleri İttihat ve Terakkiye kadar giden bir gemiſe sahiptir. Parti içi disiplin ve denetimi sağlamak üzere kurulan parti mufettiſlięi, İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesinden esinlenilerek 1923 CHP Nizamnamesine dâhil edilmiſtir. lke 14 mntıkaya ayrılarak, her mntıkanın baſına bir mufettiſ tayin edilmiſtir. 1931 yılına kadar varlık gösteren parti mufettiſlięine aynı yıl kabul edilen tüzükte bir kurum olarak son verilmiſ ancak 1935 yılında gerekli lzm üzerine yeniden yürürlüğe sokulmuſtur. CHP Teftiſ Talimatnamesine göre görev ve yetkileri düzenlenen mufettiſler, geniſ ayrıcalıklarla buldukları bölgeleri teftiſ etmiſ ve hazırladığı raporları genel merkeze sunmuſlardır. Parti mufettiſleri sadece görevlendirildikleri illerdeki parti teſkilatlarını değil bu sırada gözlemledikleri ſehrin sosyo-ekonomik yapısına dair hemen her noktayı raporlarında belirtmiſlerdir. CHP Maraŗ parti mufettiſi olarak görevlendirilen Mitat Aydın 1940-1942 yılları arasında Maraŗ ve civarını teftiſ etmiſ ve hazırladığı raporlarla bölgenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında detaylar sunmuſtur. Bu raporlar, partinin bölgedeki örgütlenmesi,

çalışmaları, halkın hükümet ve partiye karşı tutumları, bölgenin temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok konunun takibi ve çözüme kavuşması konusunda merkeze önemli bilgiler sunmuştur. Daha geniş şekilde ele alınabilecek bu raporlar Tek Parti döneminde bir taşra kentinin hemen her bakımdan tasvirini sunması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Parti Müfettişliği, Mitat Aydın, CHP İdare Heyeti, Maraş, teftiş.

ABSTRACT

ALPASLAN, Erhan-AYDIN, Tülay, **Maraş According to RPP Party Inspector Mitat Aydın's Inspection Reports (1940-1942)**, CTAD, Volume 11, Issue 22, (Fall 2015), pp. 363-391.

The Party Inspection organization which was established to ensure party's internal discipline and supervision, was included in the regulations of Republican People's Party Regulations in 1923 inspired from the regulations of the Committee of Union and Progress of the late Ottoman period. The country was divided into 14 zones and a chief inspector was appointed into each zone. The Party inspection existed until its abolishment in 1931 and it was again put into effect in 1935. The Inspectors not only reported the issues concerning the organization of the party in their report but also their observations on every aspect of the socio-economic structure of the city. Mitat Aydın, who was appointed as the RPP inspector of the Maraş province, inspected the province and its surrounding between the years 1940 and 1942 and presented important details about the socio-economic structure of the region in his reports. These reports reflected important informations to the headquarters on many issues such as the organization and the works of the party in the region, the public attitudes towards the government as well as the party and the fundamental needs of the region. These reports which could be handled wider are important to provide a description about every aspect of a provincial town during the single party period.

Keywords: Party Inspection, Mitat Aydın, RPP the Board of Administration, Maraş, inspection.

Giriş

Siyasi parti örgütlerinin bir içyapı denetim aracı olarak önem arz eden parti müfettişliği kavramı, Cumhuriyet dönemi ile beraber ön plana çıkarak kurumsallaşma yönünde gelişim göstermiştir. Türkiye'de ilk olarak İttihat ve Terakki nizamnamesinde yer alan parti müfettişliği kavramı cemiyetin aktif bir yapısı halinde işlev görmüştür. Bu nizamnameye göre cemiyetin Merkez-i Umumisinde yer alan üç aza aynı zamanda müfettiş sıfatına haiz olup, Merkez-i Umumi daimi ve muvazzaf müfettişlerden başka uygun göreceği bir müfettiş

ekibini de teftişle görevlendirebilecektir.¹ Bu şekilde bir teftiş ve denetim aracı olarak kullanılan parti müfettişliği, CHP tarafından da İttihat ve Terakki Cemiyeti nizamnamesinden esinlenilerek kabul edilmiş ve aynen yürürlüğe sokulmuştur. Partinin yeterli yetişmiş elemanı olmaması ve okuma yazma oranının düşüklüğü sebebiyle müfettişler aracılığıyla parti örgütlerinin denetimini sağlamak amaçlanmıştır.²

5 Eylül 1923 yılında Fethi Okyar tarafından okunan hükümet programının ana maddelerinden birini idari taksimat oluşturmuştur. Buna göre *ilmi olmaktan ziyade hissi ihtiyaca binaen* yapılan taksimatın, coğrafi, iktisadi ve demografik yapının da dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi öngörülmüştür.³ Buna paralel olarak 1923 CHP Nizamnamesinin 82. maddesine göre vilayetler teftiş bölgelerine ayrılmış ve her teftiş bölgesi de o bölge içinde yer alan bir ilin adıyla anılmıştır.⁴ Bu görüş doğrultusunda 1925 yılında bütün ülke 14 mıntıkaya ayrılarak her mıntıkanın başına parti müfettişleri tayin edilmiştir.⁵ 1927 yılında yeniden düzenlenen CHP tüzüğüne göre parti müfettişlerinin seçim ve görevleri ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre müfettişler; Umumi Heyet-i İdare tarafından seçilecek, Umumi Riyaset Divanı tarafından atanacaktır. Parti müfettişleri, tüzüğün 40. maddesine göre bölgelerindeki fırkayı her yönden denetleme hakkına sahip olacaktır. Bölgede yer alan her türlü siyasi, içtimai, iktisadi teşekkül bünyesinde yer alacak heyet üyelerinin adaylıkları, parti müfettişleri tarafından onaylandıktan sonra ilan edilecektir.⁶ Yine tüzüğün 42. maddesine göre müfettişler, genel sekreterlikçe belirlenen bir tarihte senede bir kez toplanmak durumundadır. Aynı zamanda müfettişlere bu yeni düzenleme ile geniş bir yetki ayrıcalığı da tanınmıştır. Öyle ki partinin il yönetim kurulları, genel merkez ile doğrudan yazışamaz iken bu durum ancak müfettişler aracılığıyla söz konusu

1 1909 *İttihat ve Terakki Nizamnamesi*, Hathı Trust Digital Library, babel.hathitrust.org, Erişim Tarihi: 06.02.2015, 11: 52, s. 7-8.

2 Aydın Erdoğan, *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri Dünü-Bugünü 1923-2000*, V Kitap, Ankara, 2000, s. 25.

3 İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yay., İstanbul, 1968, s. 21.

4 Metin Kopar, "Chp Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 2011, s. 1038.

5 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yay., İstanbul, 2012, s. 77.

6 Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Kültür Bak. Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 17.

olabilmekteydi. Bu sebeple il örgütleri üç ayda bir bağlı buldukları müfettişliğe rapor sunmak durumundaydılar.⁷

1931 yılına kadar varlığını sürdüren parti müfettişliği, aynı yıl kabul edilen parti nizamnamesi ile merkez ve il örgütleri arasında gereksiz bir bürokratik yapı oluşturduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır.⁸ Ancak bu durum parti müfettişliğinin bir kurum olarak kaldırılmasını öngörmüştür.⁹ Keza bu nizamname ile parti müfettişliği kaldırılrsa da fırkanın teftişinde Umumi İdare Heyeti üyeleri ile mebusların görevlendirilebileceği kaydı düşülmüştür (Mad. 42).¹⁰ Daha sonra görölen lüzum üzerine parti müfettişliği 1935 yılında yeni nizamnameye dâhil edilmiştir. 14 Mayıs 1935 tarihinde yapılan CHP'nin dördüncü büyük kurultayında alınan karar gereği parti teşkilatı ve halkevlerinin teftişine memur edilen müfettişler; Umumi İdare Heyeti üyeleri, parti mebusları veya parti mensupları arasından seçilebilecektir.¹¹ Bu şekilde varlığını devam ettiren parti müfettişliği yapısı İnönü Döneminde bir iç denetim mekanizması olarak görev yapmıştır. Koçak'a göre parti müfettişliği kurumu ile partinin meclis kanadı ve parti merkez yönetiminin, parti örgütü üzerinde yeni ve başka bir denetim aracı daha yarattığını göstermektedir.¹²

Teftiş bölgeleri olarak 20 mntıka belirlenmiştir. Bunlar; Aydın, Afyon, Ankara, Adana, Amasya, Artvin, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bolu, Erzincan, Denizli, Giresun, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kırşehir, Kastamonu, Maraş, Niğde, Sivas'tan ibaret olup,¹³ 1940 yılında bu sayı yeni teftiş bölgelerinin eklenmesi ve mevcutlarının da değiştirilmesi ile 25'e ve sonra da 26'ya çıkarılmıştır.¹⁴

Parti müfettişlerinin görev ve yetkileri değişik yıllarda sunulan teftiş raporlarında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İl ve ilçe örgütlerini teftişleri sırasında parti müfettişlerinden tam olarak ne talep edildiği bu raporlarda belirtilmiştir. 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu adıyla yayınlanan raporda

7 Erdoğan, *age.*, s. 26.

8 Erdoğan, *age.*, s. 31.

9 Cemil Koçak, "Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Parti Müfettişliği", *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul Barosu Yay., 1992, s. 465.

10 C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı 1931*, TBMM Matbaası, Ankara, s. 10 (Madde: 42).

11 C.H.P. *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935*, Ulus Basımevi, 1935, s. 94.

12 Koçak, *agm.*, s. 468.

13 Koçak, *agm.*, s. 469.

14 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yay., İstanbul, 2012, s. 233.

parti müfettişlerinin teftiş sırasında yanıtlamalarını istedikleri sorular arasında, parti müfettişlerinin buldukları ilin idare heyetleri arasında ahenk ve disiplin olup olmadığı, halkın partiye bakış açısı ve tutumları, fırkaya mensup olan ya da olmayan vatandaşların şikâyetleri, buldukları mahalde din istismarının yapıp yapılmadığı gibi birçok ilginç soru yer almıştır.¹⁵ Yine 1939 yılında CHP Genel Başkanlığınca kabul edilen CHP Teftiş Talimatnamesi de müfettişlerin görev ve yetkilerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Talimatnamenin giriş kısmında belirtildiğine göre talimatname; parti örgütünün çalışmalarını *parti müfettişleri aracılığı ile daimi teftiş ve murakabe altında bulundurmak* amacıyla hazırlanmıştı. Bu rapora göre parti müfettişlerinin görev ve yetkileri, Umumi İdare Heyeti tarafından hazırlanan ve CHP Genel Başkanlık Divanı tarafından onaylanacak bir talimatname ile yürürlüğe girecekti. Bu uygulamanın temel amacı ise parti örgütünün çalışmalarını parti müfettişleri aracılığı ile kontrol altında bulundurmak olarak belirlenmişti. Parti müfettişleri, mebuslar arasından seçilerek parti örgütlerini il ve kazalara kadar yılda iki kez denetlemek, yılda en az altı ay mntıklarında bulunmak zorunda olup; raporlarını Ankara'ya bildirmekle görevli kılınmıştı. Ayrıca bu müfettişler gerekirse bölgelerindeki kongrelere ve idari heyetlere başkanlık etmek ve teftiş sırasında parti dışında kalan kurumlarda ortaya çıkan yolsuzluklarla ilgili gerekli bilgilendirmeyi yapma ve merkezden talimat isteyebilme yetkileriyle donatılmıştı.¹⁶ Bu durum parti örgütlenmesinde hiyerarşik bir yapının varlığı ve merkezin vesayetine tabi olma durumunu gösterme açısından önemlidir.¹⁷ Parti müfettişlerinden istenen diğer önemli husus ise CHP aleyhinde fikir ve düşüncelere sahip kişi ve grupların varlığını belirlemektir.¹⁸ 1935 yılında kabul edilen CHP tüzüğünde yer alan *prinsiplerimizi, usanmaksızın, bütün yurttaşlara her bahane ve fırsatla söylemek ve anlatmak, parti örgüt ve izdeşlerinin önemli ödevidir* ibaresi, partinin taşra örgütlerinde de bu amaç doğrultusunda yapılan faaliyetlerinin temel koşulu görünümünü vermektedir.¹⁹ Parti müfettişliği kavramı, içeriği ve uygulaması ile merkezîyetçi teşkilat yapısının iyi bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim partinin önemli fikir ve siyaset adamı Recep Peker'e göre *devletin belirlediği sınırlar dâhilinde –ki bu sınırlar amaç ve yaşayışta*

15 Uyar, *age.*, s. 231-232.

16 Cemil Koçak, *agm.*, s. 467-468.

17 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Ankara, 1992, s. 187.

18 Kopar, *agm.*, s. 1039.

19 C.H.P. *Tüzüğü Mayıs 1935*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 3.

*birlik olarak belirlenmiştir-amaç özgür düşünen, yazan ama aynı zamanda devlete tabi disiplinli bir cemiyet kurmaktır.*²⁰

Kendi mıntıklarında parti örgütünü teftiş etmekle görevlendirilen parti müfettişleri, bölgelerinde belirli bir müddet kaldıktan sonra gözlem ve incelemelerini bir rapor halinde genel merkez'e sunar ve bu raporlar partinin genel merkezinde değişik iş kollarına ayrılan bürolar kanalıyla incelenerek işleme sokulurdu. Her büro gerekli incelemeyi yaptıktan sonra genel sekreterliğe netice ile ilgili bir bilgilendirme yapmak durumundaydı. CHP'nin III. Büyük Kongresi'nin yapılmasından sonra parti merkez yönetiminde değişiklik yapılarak Umumi İdare Heyeti bünyesinde dört grup halinde 13 büro oluşturulmuştur. İncelememizde bürolara sıkça başvurulacağından bu büro isimleri aşağıda sıralanmıştır. Buna göre:

A Grubu

Birinci Büro: Teşkilat, seçim ve kongreler,

İkinci Büro: Genel dilek ve başvurular,

Üçüncü Büro: Fırka dışındaki diğer cemiyetlerin tetkik ve takibi,

Dördüncü Büro: Fırka teşkilatımızın teftişi.

B Grubu

Beşinci Büro: Kültür ve ilmi hareketler,

Altıncı Büro: Spor ve gençlik,

Yedinci Büro: Halk dersaneleri, okuma yazma ve halk hatipleri,

Sekizinci Büro: Propaganda, matbuat, fırka neşriyatı.

C Grubu

Dokuzuncu Büro: İş, işçi esnaf ve serbest meslek,

Onuncu Büro: İktisadi durumun tetkiki.

D Grubu

Onbirinci Büro: İçtimai teşkilat,

Onikinci Büro: Fırka faaliyetlerinin hukuk esaslarıyla telifi,

20 Burak Özçetin, "Zigana Dağındaki Portakal Ağacı: Recep Peker ve Kemalizm", *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, 2010, s. 173.

Onüçüncü Büro: Merkez ve taşrada bütçe, aidat ve hesap işlerinin tanzimi, emlak ve eşyanın tanzim ve takibi.²¹

Büroların bu şekilde görevlendirilmesi ve iş bölümünün yapılması merkezde pratik bir çözüm merkezinin varlığını ortaya koymuştur. İncelemeye alınan dönemde Maraş Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Maraş teftiş raporlarının merkez dairede incelenerek konu ve sorunlara göre ilgili bürolara gönderildiği görülmüştür.

Makale konumuzu teşkil eden Maraş bölgesindeki parti örgütünü teftiş etmekle görevlendirilen Trabzon Milletvekili Mitat Aydın,²² ele alacağımız 1940-1942 yılları arasında bu görevi icra etmek üzere bölgede bulunmuştur.

Teftiş Raporlarına Göre CHP'nin Maraş İdaresi ve Çalışmaları

Maraş ve civarı CHP parti müfettişi olarak görevlendirilen Trabzon Milletvekili Mitat Aydın, görevde bulunduğu süre içinde bölgenin idari, sosyal ve kültürel yapısı ile ilgili son derece önemli bilgiler içeren ve CHP Genel Sekreterliğine sunulan raporlar hazırlamıştır. Görevlendirilmesini müteakip genel sekreterlikçe kendisinden bir seyahat programı hazırlaması istenmiştir. Bunun üzerine müfettiş Mitat Aydın, 11.01.1940 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine sunduğu seyahat programında hava şartlarının da dikkate alındığını beyan eden bir açıklama yapmıştır.²³ CHP Genel Sekreterliği tarafından Aydın'a gönderilen yazıda teftiş planının tetkik edildiği belirtilmiş ve Maraş ve kazalarının senede en az iki defa teftiş edilmesi istenmiştir. Ancak kış şartlarının olumsuz etkisinin iki kez teftişi imkânsız kılması nedeniyle 1940 yılının bahar aylarında başlayacak teftişin bir kez yapılması ve bu sebeple yeni bir seyahat planı hazırlanmasını istemiştir. Ancak Aydın, seyahat programını sunmakta gecikmiştir. Sunmuş olduğu yeni programa göre birinci teftiş planı Aralık 1940 ve Ocak 1941 dönemini kapsamaktadır. Aydın, fırsat buldukça kazalar da gezilecektir notunu da

21 Esat Öz, *age.*, s. 116-117.

22 Mitat Aydın, 1884 yılında Aydın'da doğmuş, İstanbul Mühendis Mektebini bitirmiş, devletin çeşitli kademelerinde bürokrat olarak görev almış önemli bir siyasetçi ve bürokrattır. Aydın, aynı zamanda Kuvay-ı Milliye teşkilatında görev almış, birçok demiryolu yapımında fiili olarak bulunmuştur. 1925 yılında Aydın milletvekili olarak Meclis'e giren Mitat Aydın, III. ve VIII. Dönem Aydın; V, VI ve VII. Dönemlerde Trabzon milletvekili sıfatıyla Meclis'te görev almıştır. Bkz. TBMM Albümü, www.tbmm.gov.tr, Erişim tarihi: 03.02.2015, 10: 32; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem 1923-1927 III. Cilt*, TBMM Vakfı Yay. No: 3, 2005, s. 116-117.

23 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 490.01.686.329-1, s. 18.

düşerek yeni seyahat raporunu sunmuştur.²⁴ Buna göre Maraş parti müfettişi olarak görevlendirilen Mitat Aydın, ilk teftişini yapmak üzere 09.02.1940 Cuma günü Malatya'ya hareket etmiştir.²⁵

1936 yılı CHP verilerine göre partinin 63 ilden 51'inde teşkilatı bulunurken parti teşkilatı bulunan bu illerden biri de Maraş'tır. Aynı yılın verilerine göre Maraş'ta partinin üye sayısı toplam 10.497 iken 4 ilçede örgüt yapısı mevcuttur.²⁶ Maraş parti müfettişi olarak görevlendirilen Mitat Aydın'ın genel sekreterliğe sunmuş olduğu 12.06.1940 tarihli 105 sayılı I. teftiş raporuna göre CHP'nin Maraş örgütlenmesi Merkez Kaza, Andırın, Göksun, Elbistan olmak üzere yapılanmıştır. Bu rapora göre Maraş Vilayet İdare Heyeti; Reis Rıza Çuhadar olmak üzere Nedim Yazıcıoğlu, Abdülkadir Sezal, Abdullah Bayazıt, Ahmet Dede, Arif Őiřman, Dr. Süküti Tükel, Nuriye Bülbül'den oluşmaktadır. Bu isimler hakkında Aydın'ın verdiği bilgilere göre üyeler genel olarak düşük tahsilli, ziraat ve ticaretle uğraşan kimselerdir. Reis, Rıza Çuhadar; orta tahsilli, ziraat ile meşgul ve bölgenin en güçlü kişisidir. Ancak eşinin Ermeni asıllı olması muhalifleri tarafından kendisine karşı kullanılmaktadır. Üyelerden Abdullah Bayazıt ise Maraş'ın tek hukuk mezunu şahsiyeti olup, namuslu ve reislik yapacak kudrete sahip bir kişiliktir. Tek kadın üye olarak dikkat çeken Nuriye Bülbül ise halkça sevilen bir kimsedir.²⁷

Maraş Merkez Kaza Heyeti ise hakim muavinliğinden avukatlığa geçmiş bulunan Hami Aksu, Nuri Őiřman, marangozluk yapan Ömer Ertuğrul, ticaretle uğraşan ve az bir tahsili bulunan Tevfik Sezal, İngilizce bilmesi ile dikkat çeken Remzi Öksüz, müteahhit olan İsmail Kocabaş, çeltikçilikle uğraşan İlyas Seçkin'den oluşmaktadır.²⁸ Görüldüğü üzere heyet hemen her meslekten kişilerden oluşmaktadır. Parti içindeki hiyerarşik yapının ve parti üye profilinin il örgütlerinde de korunduğu görülmektedir. Ancak partinin üst kesimlerinde yer alan elitist yapıya karşın tabana inildikçe toplum yapısı ile örtüşen bir görüntünün varlığı söz konusudur. Buna göre il yönetim kurullarında çiftçi üyeler de mevcuttur.²⁹

24 *BCA*, 490.01.686.329-1, s. 22.

25 *BCA*, 490.01.686.329-1, s. 16.

26 Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., İstanbul, 2012, s. 161.

27 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 54.

28 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 55.

29 Öz, *age.*, Ankara, 1992, s. 186.

Elbistan Kaza İdare Heyeti: Reis Mehmet Köksal, İrfan Aydın, Mehmet Saatçi, Mehmet Salt, Mustafa Akkan, Mustafa Ertan, Arif Çağlar'dan oluşmaktadır.³⁰ 20.06.1942 tarihli II. teftiş raporunun I. büroya gönderilen raporunda heyetin aynı üyelerden oluştuğu, bütün üyelerin ilkokul tahsilli olduğu ve ziraatla meşgul oldukları sadece İrfan Aydın'ın muallimlikten gelme olup ticaret ile meşgul olduğu ifade edilmiştir.³¹

Göksun Kaza İdare Heyeti: Reis İsa Bali, Hamdi Dereli, Nuri Kaya, Faik Yalçın, Mevlüt Taftaf, Mustafa Can'dan oluşmaktadır.³² 20.06.1942 tarihli II. teftiş raporunun I. büroya gönderilen kısmında belirtildiğine göre Göksun Kazası İdare Heyeti; İsa Bali, Mehmet Kiper, Nuri Kaya, Bayram Doğan, Ali Akcalı, Mustafa Cantürk, Hamdi Dereli olmak üzere birkaç üyenin değişmesi ile yeniden vücut bulmuştur. Raporda idare heyetinde yer alan kişilerin genellikle ticaret ve ziraat ile meşgul olduğu ve dışarıdan geldikleri belirtilmiştir.³³

Andırın İdare Heyeti: Reis Abdullah Yayı, Mehmet Ali Başdoğan, Süleyman Bayazıt, Bekir Berker, Ali Kayran olmak üzere teşekkül etmiştir.³⁴ 20.06.1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine sunulan II. teftiş raporunun I. büroya gönderilen kısmında ise Andırın Kazası İdare Heyeti Abdullah Yağcı, Ali Kayran, Mehmet Ali Başdoğan, Süleyman Bayazıt, İsmail Koç, Bekir Berker, Ali Akso'dan oluşup ilkokul mezunu olan heyet üyeleri ziraatle uğraşmaktadır. Burada Aydın'ın belirttiğine göre reis Abdullah Yayı, aynı zamanda Maraş Meclis-i Umumi seçiminde daimi encümen üyesi olarak görev almaktadır. Bu durum ise Yayı'nın sürekli Maraş'ta bulunmasını gerektirdiğinden asıl vazifesini yerine getirmesinde aksaklık oluşturmaktadır. Aydın'a göre Yayı, sadece reislik vazifesini üstlenmeli ve daimi encümen üyeliğinden vazgeçmelidir.³⁵

29.05.1940 tarih ve 214 sayılı II. teftiş raporuna göre ise il ve kaza heyetleri aynı üyelerden oluşmakta olup, heyet üyeleri temiz bir sicile sahiptir. Üyeler, halk nazarında sempatik bir görüntü verirken, siyasi ve ahlaki bakımdan da iyi bir halde bulunmaktadır.³⁶

30 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 56.

31 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 15.

32 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 56.

33 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 15.

34 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 56.

35 *BCA*, 490.01-273.1091-2, s. 15-16.

36 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 32.

Mitat Aydın, 04.02.1941 tarih 156 sayılı I. teftiş raporunun I. büroya sunduğu kısmında Maraş Kaza İdare Heyetleri, heyet başkanı ve üyeleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Reis Remzi Öksüz, genç olması ve İngilizce bilmesi ile dikkat çekerken; Tevfik Sezal, İlyas Seçkin, Zeki Dede, Hasan Başaran, Salman Zülkadir ise heyetin diğer üyeleridir. Bu kişiler Maraş'ın yüksek ve elit grubunu oluşturmaktadır. Üyeler halk nazarında *mümkün mertebe* sevgi ve sempati sahibi olarak dikkat çekmektedirler. Mitat Aydın'a göre halk çeltikçilikle uğraşmaktadır ve bu iş Maraş'ta birkaç zengin aile elinde toplanmıştır. Bu sebeple beyler arasındaki çekişme halka da yansımakta ve bu durumda halkın beylerin tavırlarına göre bir tutum sergilemesine sebep olmaktadır. Bilhassa Aydın'a göre Rıza Çuhadar ve Abdülkadir Sezal arasında çeltik meselesi nedeniyle problemler mevcut olup, bu durum halka da sirayet etmiş görünmektedir.³⁷ Yine aynı rapora göre, Elbistan, Göksun ve Andırın İdare Heyetleri üyeleri de namuslu insanlardan mürekkep olup; siyasi, içtimai ve ahlaki bakımdan halk nazarında sevgi ve sempatileri mevcuttur.³⁸

20.06.1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine sunulan II. teftiş raporunun I. büroyu ilgilendiren kısmına göre Mitat Aydın, bu yılın ilk altı ayında Maraş'ı 3, Elbistan'ı 2, Göksun ve Andırın'ı birer defa teftiş etmiştir. Bu teftişleri sırasında Maraş ve kazalarında parti yönetim mekanizmalarında yer alan kişiler üzerinde de detaylı bilgiler sunarak merkezi ayrıntılı olarak bilgilendirmiştir. Vilayet İdare Heyeti üyeleri arasında problemler olduğu belirtilen raporda bu durumun hala düzeltilmediği ifade edilmiştir.³⁹

Mitat Aydın, 04.02.1941 tarihli I. teftiş raporunda heyet üyelerini değerlendirirken üyelerin partiye nasıl bir hizmet veya zararları olduğu konusuna da yer vermiştir. Aydın'a göre genel olarak idare heyetleri üye ve reisleri partinin nüfuzundan maddi olarak faydalanmamakla beraber bu durumdan manevi bir istismar şeklinde faydalanmaları söz konusudur. Nizamnamenin 162. maddesine aykırı olmak üzere birkaç vazifeyi üzerinde toplayan reis ve üyeler mevcuttur. İl İdare Reisi Rıza Çuhadar aynı zamanda Belediye Azası ve Ziraat Odası Reisliğini uhdesinde bulundururken; Kaza İdare Heyeti Azası Ömer Ertuğrul aynı zamanda Belediye Encümeni ve Kızılay Azası; Tevfik Sezal ise Belediye Encümen Azası ve Ziraat Odası İkinci Reisi konumunda bulunmaktadır. Aydın'a göre bu durum

37 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 45-46.

38 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 46.

39 *BCA*, 490.01-273.1091-2, s. 14.

düzeltilmelidir.⁴⁰ Rıza Çuhadar'ın birden fazla vazife almış olması ilk olarak 12.06.1940 tarihli ve 105 sayılı raporda beyan edilmiş ve uhdesinde Halkevi Reisliği, Belediye Azalığı, Ziraat Odası Reisliği, Çeltik Komisyonu Azalığı gibi görevleri bulundurduğu belirtilmiştir. Yine bu rapora göre Elbistan ve Andırın'da birden fazla vazife alan kişi yok iken Göksun'da parti azasından Hamdi Dereli dört vazifeyi birden sürdürmektedir.⁴¹

Aynı yılın II. teftiş raporunda da bu durumun takibini yapan Aydın, 162. madde hilafına olarak hala bu görevleri ellerinde tutan kişileri belirterek, parti içi disiplinin sağlanması konusunda tavsiyelerini sunmuştur. Bu raporlarda mevcut vaziyetin izah edilmesi üzerine harekete geçen CHP Genel Sekreterliği, durumun düzeltilmesi için ilgili büroya yazı göndermiştir. Aydın'ın bu raporunda belirttiğine göre Vilayet İdare Heyeti Reisi Rıza Çuhadar, Ziraat Odası Reisliğinden; Ömer Ertuğrul Kızılay'dan ve Tefik Sezal Ziraat Odası İkinci Reisliğinden çekilmiş ancak Rıza Çuhadar ve Tefik Sezal reislikten çekilmiş olsa da üzerlerindeki mevcut azalıktan çekilmemiş ve bu durum nizamnameye aykırı bir durum teşkil etmeye devam etmiştir. Adı geçen kişilerin istifalarının henüz kendine bildirilmediğini belirten Aydın'ın bu konuyu izahı üzerine CHP Genel Sekreterliğinden Maraş Vilayet İdare Reisliğine yazılan yazıda vaziyet açıklanarak bu kişilerin Nizamname kurallarına uygun hareket etmeleri istenmiştir.⁴² Bunun üzerine 1941 yılı teftiş raporunda yer aldığı üzere, Vilayet İdare Reisi Rıza Çuhadar ve Maraş Merkez Kaza İdare Heyeti Azası Tefik Sezal aynı zamanda buldukları Ziraat Odası üyeliklerinden çekildiklerini 23.06.1941 tarihi yazıyla Müfettiş Mitat Aydın'a bildirmişlerdir.⁴³ Konu ile ilgili Mitat Aydın'ın 20.06.1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine sunmuş olduğu II. teftiş raporunda, daha önce vermiş olduğu raporlarda da belirttiği üzere parti nizamnamesininin 162. maddesinde belirtilen; *birden fazla vazife alamama ilkesinin ihlaline yol açan uygulamaların sona erdiğini*, bu tür usulsüz hareket eden kişilerin görevlerini bıraktıklarını ve artık hiç kimsenin fazladan görev almadığını belirtilmiştir.⁴⁴

Parti müfettişlerinin kurumsal bir görev olarak yapacakları faaliyetler içerisinde en önemli hususlardan biri de buldukları mntıkada parti ile ilgili halkın fikir ve tutumlarının ne yönde olduğunu belirlemektir. Parti aleyhine bir

40 BCA, 490.01.273.1091-2, s. 46.

41 BCA, 490.01.273.1091-2, s. 57.

42 BCA, 490.01.273.1091-2.

43 BCA, 490.01.273.1091-2, s. 3.

44 BCA, 490.01.273.1091-2, s. 16.

durum olup olmadığı ve eğer var ise il ve ilçe idare heyetlerinin bu menfi durumun oluşmasında nasıl bir etkileri olduğunu ortaya koymak müfettişlerin en önemli amaçlarından biri olmuştur. Maraş Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın parti merkezine sunmuş olduğu raporlarda bu duruma dair önemli bilgiler görmekteyiz. 1940-41 yılı II. teftiş raporunun 10 Temmuz 1941 tarihinde III. büro şefliğine gönderilen yazısından anlaşıldığına göre örneğin; Maraş'ın Göksun kazasında yapılan çalışmalarda bölgede faaliyette bulunan gizli veya açık herhangi bir cemiyetin mevcut olmadığı, parti aleyhinde *fena fikir taşıyan kimsenin bulunmadığı* fakat zümrecilik fikrinin hâkim olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵

04.02.1941 tarihli I. teftiş raporunun I, V ve XII'inci bürolara gönderilen raporun sonuç kısmında Mitat Aydın, Maraş ve civarında *parti meselemiz tamamıyla anlaşılmiş değildir* diyerek Maraş halkının parti ile ilgili fikirlerini değerlendirmiştir. Ona göre Maraş halkı her şeyden evvel kuvvetli bir hükümetin varlığının önemli olduğunu düşünmektedir. Çünkü halk refah seviyesine sahip değildir, ekonomik olarak fakara olup, aynı zamanda derebeylik ruhuna sahiptir. Bu sebeple Aydın, ilginç bir tespit yaparak halkın *müsavi olmaktan ziyade ya amir ya memur olma* düşüncesinde olduğunu beyan etmiştir. Özellikle çeltik ekimi ve su sıkıntısı şehrin ileri gelenleri arasında bir rekabet oluştururken, şehrin zengin eşrafına tabi olan halk bir avuç çeltik için zor anlar yaşamakta ve kolayca saf değiştirebilmektedir.⁴⁶

Mitat Aydın belirtilen duruma atfen 12.06.1940 tarihli raporunda idare heyetlerinin halk nezdindeki durumlarının partiyi temsil için önemli olduğu vurgusunu yapar. Bu sebeple raporda sürekli olarak bu konuya da temas edilir. Buna göre heyet reis ve üyeleri, kimi sevilen saygı duyulan kişilerdir kimi ise buldukları bölgede kendi yakın çevresinde kimi kişilerle sürekli sorunlar yaşayan hasım sahibi ve sevilmeyen kişilerdir. Ancak bu kişiler zengin ve nüfuzlu şahsiyetler olarak da dikkat çekmektedir.⁴⁷ Aydın, raporun sonuç kısmında parti il teşkilatı üyelerinin bölgenin ileri gelen ailelerine mensup olması ve bu aileler arasında sürekli vuku bulan çekişmeler (bilhassa çeltik konusu) nedeniyle halkın, partiye ve partinin davasına gerekli ilgiyi göstermediğini de belirtir. Bu sebeple parti üyeleri arasında halk nazarında bu kadar *hayati* gördükleri bu mesele yanında parti ve halkevi konusu ikinci sırada kalmıştır.⁴⁸ 1942 yılı II. teftiş raporuna göre de bu durum pek de iyi görünmemektedir. Parti idare heyeti üyelerinin

45 *BCA*, 490.01.612.127-3, s. 11.

46 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 49.

47 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 57.

48 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 59.

tutumlarının halk nazarında parti ile ilgili doğrudan bir kanı oluşturduğunu belirten Mitat Aydın, halkın partiye karşı intiba, sevgi ve sempatisinin *fena olmadığını* belirtmiştir. Aydın, Göksun ve Elbistan halkından ziyade Andırın halkının partiye daha yakın olduğu ve buradaki parti teşkilatına halkın büyük destek verdiğini belirtmiştir. Aydın'a göre parti fikirlerinin halka yayılması konusunda örgüt bir çalışma içindedir ancak bu parlak bir seviyede değildir. Aydın, bu durumun hükümetin mevcut siyaseti ile düzeltildiği ve bu sebeple halkın hükümet ve parti etrafında birleştiği kanısındadır.⁴⁹

04.02.1941 tarihli I. teftiş raporunun I, V ve XII'inci bürolara gönderilen yazılarında parti prensiplerinin halka ulaştırılması konusundaki çalışmaların yetersiz olduğu ve bunun için yeterli teçhizata sahip olunmadığı belirtilirken, kadın üye yapma konusunda halkın mutaassıp bir görüntü çizdiği belirtilmiştir.⁵⁰ Aynı yılın II. teftiş raporunun I ve II. bürolara sunulan kısmında da Mitat Aydın, bilhassa köy kongrelerinin zayıf olduğunu daha da önemli olarak partinin ocak binalarının bulunmadığını belirterek ocak toplantılarının köy muhtarının evinde yapılabildiğini belirtmiştir.⁵¹

1941 yılı II. teftiş raporunun son kısmında Mitat Aydın, parti aleyhine gelişen ve partiye ilgisiz bulunan halkın bu alana çekilmesi için neler yapılması gerektiği konusunda da öneriler sunmuştur. Buna göre Maraş'ta halkın partiye alakadar kılınması için mahalle ocaklarından faydalanılması gerekmektedir. Bu ocaklara bir kütüphane ve radyo koyulmak suretiyle halkın ilgisinin çekilmesi isteği ise diğer bir öneridir. Mevcut durum itibarıyla 8 mahalle ocağından ancak 3'üne radyo konulabilmektedir. Yine diğer önemli bir öneri de bu ocaklarda idare heyet üyelerinden birinin haftada bir akşam halk ile hasbıhal etmesi ve halka rutin ziyaretlerde bulunmasıdır. Bütün bunlar için ocakların mükellef hale getirilmesi gerekmekte olup, ancak ocakların ihtiyaçlarının buradaki fakara halktan temin ile giderilmesinin çok zor olduğu belirtilmiştir.⁵²

Teftiş raporlarında belirtilen en önemli konulardan bir diğeri de halkın partiye bakış açısını ve ilgisini doğrudan gösteren parti teşkilatlarının, partiye üye yapma konusundaki faaliyet ve çalışmalarıdır. Aza kaydı, parti stratejisi açısından önemli bir konu olarak sürekli olmak kaydıyla raporlara konu olmuştur. Mitat Aydın'ın 1940 yılı 105 sayılı I. teftiş raporunda belirtildiğine göre üye kaydı konusu oldukça

49 *BCA*, 490.01-273.1091-2.

50 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 47.

51 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 5.

52 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 7-8.

ağır aksak ilerlemektedir. Bu konuda Göksun, Maraş'ın en aktif kaza teşkilatı görüntüsünü vermektedir. Keza Göksun'da bu yıl 500 yeni üye kaydı yapılmıştır. Hasan Reşit Tankut, Göksun ziyareti sırasında uğradığı halkevinin daracık salonunda gönüllü ve coşkulu kalabalık bir kitleyi hazır bulmuş ve 24 binlik nüfusa sahip bu küçük ilçe için bu durumu teşkilatın aktif çalışması ve halkın ilgi ve alakasına bağlamıştır.⁵³ Mitat Aydın ise raporunda üye sayısının artırılması için köy ocaklarının çok önemli bir görev üstlendiğini ifade etmiştir. Buna göre bu ocakların en önemli amacı köy muhtarlarını partiye kayıt etmek ve onları köylerde partinin başına getirmektir. Ancak muhtarlar memur statüsünden dolayı ocak reisi olamamaktadır. Keza parti tüzüğü'nün 91. maddesi buna engel teşkil etmektedir.⁵⁴ Bu maddeye göre böyle olası bir durumda parti işlerinin aksaması söz konusudur. Ancak Aydın, bu konuya bir öneri getirerek belediye reisleri gibi muhtarların da partiye kayıtlı olmalarında bir sakınca olmadığını belirtmiştir.⁵⁵ 1941 yılı II. teftiş raporuna göre Göksun kazası partinin önemli amaçlarından biri olan, partiye kadın üye kazandırma konusunda da diğer kazalardan daha iyi bir noktaya varmıştır. Keza buradaki köylü kadınlar üyelik talep etmekte ve bu sözlerini tutmaktadırlar.⁵⁶

10.12.1942 tarihinde yapılan Maraş Vilayet Kongresinde de aza kaydı ve azalardan alınacak yardım parası konusu gündeme gelmiştir. Nizamnamenin 92. maddesine göre partiye üye kaydı yapmak ve bu sayıyı artırmak en temel vazife olarak belirlenmiştir. Bu kongre de verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere çalışmalar sonunda iki yıl içinde Maraş merkez kazasında kayıtlı üye sayısı 3.361, Elbistan'da 4.400, Andırın'da 1.942, Göksun'da 3.685 olmak üzere toplam 13.338 kişiden oluşmuştur. Vilayet Kongresinde sunulan bu verilere göre kayıtlı üyelere sadece 12'sinin yüksek tahsil, 62'sinin lise, 380'inin orta, 8.361'inin ise ilkököl mezunu olduğu görülmüştür.⁵⁷

Parti merkezinin önem verdiği ve üyelik ile ilişkili diğer bir mevzu da parti üyelerinden temin edilecek yardım paralarıdır. CHP, 1931 Nizamnamesinin 10. maddesine göre; üyeler sıfat ve hüviyetleri ne olursa olsun kazanç ve gelirleri ne kadar az bulunursa bulunsun partiye kendi takatı ölçüsünde az veya çok bir

53 Hasan Reşit Tankut, *Maraş Yollarında*, Ukde Yayınları, 2008, s. 83-85.

54 *1927 Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi*, TBMM Kütüphanesi, s. 41.

55 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 57.

56 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 6.

57 *BCA*, 490.01.177.707.1, s. 126.

yardım parası ödemeğe mecburdur.⁵⁸ Buna göre 1942 yılı Vilayet Kongresi'nde İl İdare Reisi yaptığı açılış konuşmasında *bu para partililerin partiye olan vicdani bağlılığının bir delili olan ve partinin başarısı için bir maddi yardım borcu* olarak kendi rızasıyla vermek istediği az veya çok bir yardımdır diyerek bu konunun ehemmiyetini ifade etmiştir.⁵⁹ 04.02.1941 tarihli ve 156 sayılı I. teftiş raporunda da Mitat Aydın üye kaydının ve bu üyelere temin edilen yardım parasının yetersiz olduğunu belirtmiş ve bunun üzerine merkez, Maraş Vilayet İdare Heyetine yazdığı yazıda bu durumun düzeltilmesini istemiştir.⁶⁰ 27.10.1941 tarihinde verilen cevabi yazıda yardım paralarının parti üyelerinin bir kısmından tahsil edilebildiği muhtemelen bu duruma hâlâ *parti nizamnamesinin 17. maddesine göre bu para borç olarak partililer arasında telakki edilmediği* görüşünün ağır bastığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple partiye az para toplanmıştır. 1941 yılında bu önemli gelir kaynağından istifade etmek üzere 1940 yılında tahsilât oranı %10-15 iken 1941 yılında bu oran %25-35'e Göksun'da ise %65'e çıkarılmıştır. Bunun için yine de azami güç sarf edileceği belirtilmiştir.⁶¹ Görüldüğü üzere Göksun kazası üye kaydının yanı sıra yardım parası konusunda da oldukça aktif görünmektedir. Yardım parası tahsili konusu Maraş Vilayet İdare Heyetinin Maraş'ı teftiş sırasında da gündeme gelmiş ve parti mensuplarından yardım parası alınıp alınmadığı sorusuna henüz düzenli bir hale gelmemiş olduğu ve ele geçen paranın parti ocaklarının ihtiyacını karşılamakta yetersiz olduğu belirtilmiş, vilayette bu paranın %10-15 oranında temin edilebildiği belirtilmiştir.⁶²

Teftiş raporlarında dikkat çeken önemli konulardan biri de il ve ilçe kongrelerinde dile getirilen istek ve arzuların bu raporlar aracılığıyla da takibinin yapılmış olmasıdır. Dilek sistemi mekanizması CHP tarafından oldukça işler bir vaziyette kullanılmıştır. Bu metotla partinin en küçük birimlerine kadar nüfuz edilmesi suretiyle bu birimlerin istekleri tespit edilerek bu isteklerin yerine getirilmesi sağlanmak istenmiştir. Dilek Sistemi mekanizması ile ocak, bucak, kaza ve il kongrelerinde dile getirilen istekler CHP Genel Sekreterliğine iletilirdi. Burada incelemeye alınan dilekler, *esas önemli olanlar* ve *yapılması mümkün olanlar* olarak kategorize edilerek, CHP Kurultayında oluşturulan Dilek Encümeni'ne

58 C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı 1931*, TBMM Matbaası, Ankara, s. 4, (Madde: 42).

59 BCA, 490.01.177.707.1, s. 127.

60 BCA, 490.0.01.000.000.1579.433-1, s. 37.

61 BCA, 490.0.01.000.000.1579.433-1, s. 37.

62 BCA, 490.01.686.329.1, s. 35.

gönderilirdi. Burada dilekler görüşülerek incelemeye alınırdı.⁶³ Bu metotla dile getirilen istekler, çoğu zaman parti müfettişlerinin yardım ve takipleri ile daha kolay sonuçlanmıştı. Örneğin 1942 yılı Maraş Vilayet Kongresi sırasında dile getirilen isteklerin başında, savaş şartları altında hayatın idamesi için gerekli olan ekmeçlik hububat ihtiyacının karşılanması konusu vardır. Öyle ki kongre reisi savaş nedeniyle ortaya çıkan buhran ve iklim şartlarının yetersiz oluşu nedeniyle şehirde 150 gram ekmeç verilemeyecek duruma gelindiğini ifade etmiştir. Ancak kongre reisinin verdiği bilgiye göre bu önemli sorun Mitat Aydın'ın çabaları sonucu çözülmüştür. Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Ankara'ya dönüşü sırasında bu işi bizzat takip etmesi ve raporunda buna yer vermesi ile derhal 120 ton arpa ve 300 çuval İngiliz unu tahsis edilerek bu sıkıntı bir nebze olsun giderilmeye çalışılmıştır.⁶⁴

Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın bu kapsamda Maraş için yapmış olduğu diğer önemli çalışmalarından biri de Halk Bankası'nın Maraş şubesinin açılmasında aldığı birincil roldür. Keza 1942 teftiş raporunda belirttiği ve bir temenni olarak ifade ettiğine göre *fukara esnafı zenginlerin elinden kurtarmak için partimizin yardımıyla* Halk Bankasının bir an önce tekrar yürürlüğe sokulması gerekmektedir. Bu durum CHP Genel Sekreterliği tarafından Ticaret Vekâletine 11.09.1942 tarihli bir yazı ile bildirilmiş,⁶⁵ Ticaret Vekâleti ise 17.12.1942 tarihli yazı ile Halk Bankası Maraş şubesinin 09.10.1942 tarihinden itibaren yeniden faaliyete geçmiş olduğunu belirtmiştir.⁶⁶ Ancak Halk Bankası, memur ve eleman eksikliği ve bina yokluğu sebebiyle belediye binasından iki oda tahsis edilebilmesiyle ancak faaliyete geçebilmiştir. 1942 yılı Vilayet Kongresi kayıtlarında da bu olumlu neticenin alınmasında Mitat Aydın'ın büyük faydası olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷

Raporlarda dile getirilen dileklerden bazılarının CHP Genel Merkezi ve ilgili bürolarında incelenmek suretiyle yapıp yapılamayacakları ile ilgili değerlendirmenin Maraş ve şubelerine bildirildiği görülmüştür. Örneğin Mitat Aydın tarafından merkeze sunulan 1940 yılı I. teftiş raporunun II, VII, X. bürolara gönderilen kısmında seçim kongresinde yer verilen umumi dileklere temas edilmiş ve bu dilekler üzerinde ayrı ayrı tetkikat yapılmıştır. Bu dilekler; yol,

63 Sevda Mutlu, "Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: "Dilek Sistemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 86, Temmuz 2013, s. 64.

64 *BCA*, 490.01.177.707.1, s. 128. (3).

65 *BCA*, 490.01.511.2054.2, s. 39.

66 *BCA*, 490.01.511.2054.2, s. 27.

67 *BCA*, 490.01.177.707.1, s. 129. (4).

mektep vb. hizmet alanları ile ilgilidir. Ancak genel bütçenin kısıtlı olması nedeniyle çoğu yerine getirilememektedir. Mektepleri köylüler kendileri yapmaktadır. Yine burada belirtilen isteklerden bazıları; nüfusa kayıt edilmemiş çocukların kaydının yapılması, köy salma parasının indirilmesi, köy yollarının köy kanununa göre yapılması, elektrik kilovatının indirilmesi, mahalle içlerindeki gübrenin kaldırılması, Şekerdere Köprüsü'nün yaptırılması gibi yerel istekleri kapsamaktadır.⁶⁸ Ancak bu rapora II ve IV. bürolardan verilen cevaplarda dileklerin hepsinin yerel parti örgütünün ilgilenmesi gereken işler olduğu, bunların CHP Genel Sekreterliğince takibi gereken işler olmadığı belirtilmiştir.⁶⁹ Görüldüğü üzere sunulan dileklerin olumlu veya olumsuz neticeleri partinin teftiş bölgelerine bildirilmiştir.

Teftiş Raporlarına Göre Maraş'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat

Küçük bir Anadolu şehri olarak birçok medeniyetin hüküm sürdüğü Maraş, Cumhuriyet Döneminin de önemli bir şehri konumunda bulunmaktadır. 20 Nisan 1924 tarihinde yeni anayasanın kabulü ile birlikte bu anayasada vilayet sisteminde yeni düzenlemeler yapılması kararı alınmıştır.⁷⁰ 1940'lı yıllarda yaklaşık 35 bin nüfusa sahip olduğu⁷¹ belirtilen Maraş, 1925-1926 yılında Pazarcık, Elbistan, Göksun ve Andırın olmak üzere dört kazadan meydana gelmiştir.⁷² Bahsi geçen bu dönemde CHP parti teşkilatının; Merkez Kaza, Elbistan, Göksun ve Andırın'da yapılandığını görmekteyiz.

Mitat Aydın'ın teftiş raporları, ilgili olduğu tarih aralığındaki Maraş'ın siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yönlerini önemli ölçüde ortaya koyan bir tablo görünümündedir. Zira bu raporların ayrıntılarına bakıldığında Maraş'ın birçok yönüyle ilgili önemli detaylar sunulduğu görülmüştür. Maraş sınır vilayetlerine yakın olması nedeniyle önem arz eden bir şehir niteliğinde olmuştur. Ancak Aydın'ın 1940 yılı teftiş raporuna göre Maraş, bu önemini hak eden bir ilgi ve alakadan yoksundur. Keza Aydın'a göre Maraş'ın güney komşularımıza yakın olması, buradaki her yeniliğin bu ülkelerde yankı bulmasına ve karşılıklı etkileşimine sebep olmaktadır. Aydın'a göre Maraş'ta eğitime büyük önem

68 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 95 (2).

69 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 92-93 (2).

70 Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2008, s. 77.

71 Rasim Özdenören, "Benim Maraş'ım", *Yazarların Şebri Kabramanmaraş*, Ed. Duran Boz, Kahramanmaraş, 2009, s. 211.

72 *T.C Devlet Salnamesi (1925-1926) 1926*, s. 830-831.

verilmeli, nitelikli elemanlar yetiştirilerek Maraş, önemli bir sembol Şehir haline getirilmelidir. Aynı raporda belirtildiğine göre Maraş, geri kalmış ve devletin nimetlerinden fazla faydalanamamış bir vilayettir. Aydın'ın deyiimiyle hükümetin bu Şehirde *benüz dikili bir ağacı yoktur*. Gerçi Cumhuriyet'in en büyük eseri olan demiryolu buradan geçiyor olsa da *yanlış tarife yüzünden yolculuk zevkli bir istirahat haline gelmektedir*.⁷³

Maraş'ın geri kalmış bir Şehir olmasına atıf yapan Aydın, birçok batı vilayetinin kazalarının bile bu Őehirden ileri olduğunu ifade ederken, Şehirdeki birçok binanın yetersiz ve bakımsız olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ Şehirde hali hazırda bulunan yapıların çoğu yabancı ve gayr-i müslimlerden kalmıştır. Örneğin Şehirdeki birçok önemli okul Ermeniler tarafından yapılmıştır.⁷⁵ Bir kısım binalar da zaten Alman, Amerikan veya Hıristiyanlardan kalmadır. İsmail Habib Sevük'ün 16 Nisan 1936 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan yazısında da Şehirde Alman hastaneleri ve Amerikan kolejlerinin varlığı belirtilmiş ve bu yapıların artık asıl amaçları olan misyonerlik faaliyetlerinden uzak olduğu ifade edilmiştir.⁷⁶ Şehirde Türk-İslam mimarisine uygun olarak inşa edilmiş herhangi bir eserin olmadığını vurgulayan Aydın'a göre diğer birçok vilayetlerde olduğu gibi Antep ile beraber Maraş'ın da bu *Cumhuriyet devrinin imar faaliyetlerinden haberdar olmalarının zamanı gelmiştir*. Nitekim bölgedeki bina yetersizliğinin birçok hizmet alanında kendini hissettirdiği ve ayrıca hizmet verilmesinin de bu sebepten mümkün olamadığı dile getirilmiştir. Öyle ki hastaneler, papazların terk edilmiş binalarına sığınmış vaziyettedir. Mitat Aydın, bölgede yapmış olduğu incelemelerde bu eksikliği tespit etmiş ve daha sonra yapım veya tamiratı gereken yerleri listelemiştir. Buna göre hükümet konağı yapılması konusu en öncelikli hususlardan biridir. Ancak hükümet bu konuda önceliği Őark vilayetlerine vermiştir. Aydın'a göre bu iki ilin de bu kapsama alınması gerekmektedir. Diğer önemli ihtiyaç ise bir hastanenin inşa edilmesidir. Çünkü Şehirde *hastane karikatürü görünümünde olan* bir hastane mevcuttur ancak yenilenmesi gerekmektedir. Yine İnhisar Müdürlüğu binası, Ziraat Bankası binası, bir lise pansiyonu, halkevi binası acil yenilenmesi gereken yapılardır. Bilhassa halkevi bir eczaneye sıkışmış durumda ve acınacak haldedir. Aydın'a göre bu sebeple ve özellikle halkın rahatlıkla toplanabileceği Erzincan Halkevi planına uygun bir bina tesisi

73 *BCA*, 490.01.686.329-1, s. 30.

74 *BCA*, 490.01.686.329-1, s. 30.

75 *Maraş Vilayet Gazetesi*, 1937, s. 194-55-3.

76 İsmail Habib Sevük, "Maraş ve Maraşlı", Cumhuriyet, 16 Nisan 1936, Ed. Duran Boz, *Yazarların Şehri Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş, 2009, s. 44.

önemlidir. Aydın, bunun için Maraş'a 30 bin lira ödenek ayrılmasını istemiştir.⁷⁷ Buna binaen parti örgütünün yetersiz kaldığı durumlarda halkevine belediye tarafından maddi destek verilmek istenmiştir. Ancak bazen aksaklıklar söz konusu olmaktadır. Aydın'ın 20.06.1942 tarih 350 sayılı raporuna binaen XII. büroya gönderdiği yazısında Maraş Belediyesi'nin halkevine vermek üzere 3.000 lira taahhüt ettiği ancak partiye vereceği paranın geçen yıl ve bu yıl da verilemediği ve parti örgütünün sıkıntı içine girdiği belirtilmiştir.⁷⁸ 1941 yılı Maraş Vilayet Kongresi zabıtlarında belirtildiği üzere, yapılacak bu halkevi için Maraş Parti Müfettişi Mitat Aydın, plan ve projeler hazırlamıştır.⁷⁹ Aydın'ın 1942 yılında yazdığı ve 12. büroya takdim ettiği raporda da bir Alman kolonisinin Maraş'ta açtığı büyük bir hastanenin eczane kısmının halkevi ve kaza idare heyeti tarafından müşterek olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu binanın alt kısmı poliklinik, orta kısmı parti Vilayet ve İdare Heyetleri Bürosu ve üst katı ise halkevi dairesi olarak kullanılmaktadır. Ancak ihtiyaca cevap vermemektedir. Andırında ise kaymakamın da yardımıyla parti ve halk odası için bir bina yaptırılmıştır. Burada Abdullah Yağcı'nın yardımıyla bir büro açılmış ancak bu büronun beş altı sandalye temini ile temiz bir hale getirilmekle beraber yetersiz olduğu ifade edilmiştir.⁸⁰

Teftiş raporları II. Dünya Savaşı yıllarında ülke genelinde görülen olumsuz ekonomik şartların Maraş'taki bir örneğini yansıtmaları açısından önemlidir. Ülkede bu savaş yıllarında ekonomik anlamda olumsuz bir tablo ortaya çıkmış, fiyatlar hızla artmaya ve öte yandan karaborsacılık ve haksız kazanç elde etme gibi vakalar baş göstermeye başlamıştır.⁸¹ Maraş bu dönemde halkın genel olarak ziraat ile geçindiği ancak bunun yanı sıra şehrin ekonomisinde geleneksel el sanatları üretiminin de önemli bir pay aldığı şehir durumundadır. Özellikle küçük çaplı ve kendi geçimini sağlayacak ölçüde deri ayakkabı üretimi, bakırcılık,⁸² saraçlık, demircilik, çadırcılık, dokumacılık⁸³ halkın önemli uğraş alanları olmuştur. Buna karşın şehir bir sanayi ağından mahrumdur. Bu durumun küçük

77 *BCA*, 490.01.686.329-1, s. 32.

78 *BCA*, 490.01-273.1091-2.

79 *BCA*, 490.01.202.799.4, s. 10.

80 *BCA*, 490.01-612.127-3, s. 8-9.

81 Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitap Yay., 1983, s. 183, 190.

82 Ahmet Hamdi Tanpınar, "Maraşlıların Bayramı", Ed. Duran Boz, *Yazarların Şehri Karamanmaraş*, Karamanmaraş, 2009, s. 54.

83 Tankut, *age.*, s. 61.

bir örneği de bu raporlarda sunulmuştur. 9.05.1941 tarihli 214 sayılı II. teftiş raporunun, I. büroya gönderilen kısmında Maraş'ın sosyo-kültürel yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Buna göre Maraş'ta yaşayan halk, fakir ve göçebe bir özellik gösterir. Halkın hemen hemen tek geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.⁸⁴ Maraş ekonomisi uzun yıllar, geleneksel olarak toprağa ve topraktan elde edilen ürünlere, bunların satışı ya da direkt tüketimine dayalı kalmıştır. Bu süreçte şehrin ekonomisi *gerek insanın kapalı ticaret psikolojisi gerekse devlet yatırımlarının yetersizliğinden* önemli ölçüde büyüme sağlayamamış, kendi yağı ile kavrulma ya da fasılalı büyüme stratejilerinin ön planda olduğu bir döneme şahit olmuştur.⁸⁵ Bu duruma etki eden en önemli faktörün şehrin coğrafi yapısının olduğu söylenebilir.⁸⁶ Şehrin en önemli geçim kaynağı ise zaman zaman şehrin ileri gelenleri arasında çatışmalara da sebep olan çeltik ekimidir. Ancak çeltik ve buğday ekimi için yeterli arazinin bulunmaması bir takım sorunlara yol açmaktadır. Bu sebeple yeni arazilere ihtiyaç duyulması bölgedeki çeşitli bataklıkların kurutulması konusunu önemli bir çözüm noktası haline getirmiştir. 20.06.1942 tarihli II. teftiş raporunun II. büroya gönderilen ve ilgili kısımlarının değerlendirilerek gerekli bilgilendirmenin yapılmasını istediği yazı,⁸⁷ incelendikten sonra 29.09.1942 tarihinde Sağlık ve Sosyal Bakanlığına gönderilmiştir. Gönderilen bu yazıda belirtildiğine göre Mitat Aydın'ın yapılmasını istediği işlerden biri her yıl binlerce dönüm araziyi öldüren Gâvur Gölü'nün kurutulması meselesidir. 1942 yılı Maraş Vilayet Kongresinde de dile getirilen bu duruma göre Gâvur Gölü'nün kurutulması ile 150 bin dönüm arazinin kazanılacağı, sıtmanın önüne geçileceği, bu gölün tren güzergâhında bulunması nedeniyle kurutulması halinde seyahat edenlerin sıtmaya yakalanmasının engellenebileceği belirtilmiştir.⁸⁸ Ancak bakanlıkça verilen cevapta bu işin ihtisas ve büyük arazi ıslahatı gerektirmesi sebebiyle bu vekâlet bünyesinde yapılamayacağı ve konunun Nafia Vekâletini ilgilendirdiği bildirilmiştir.⁸⁹

Şehrin en önemli ve tek sanayi kuruluşu, Sanayi ve Maadin Bankası tarafından 1934 yılında açılan un fabrikasıdır. Hisselerinin çoğunluğu anonim bir şirkete ait

84 *BCA*, 490,01.273.1091-2.

85 Erkan Ozan, *Ekonomik ve Sosyal Rapor*, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası, Kahramanmaraş, 2000, s. 2.

86 Özdenören, agm., s. 212.

87 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 44.

88 *BCA*, 490.01-177.707.1, s. 141.

89 *BCA*, 490. 01-273.1091-2, s. 33.

olan fabrikanın işletmesi Sümerbank'a devredilmiştir.⁹⁰ Aynı zamanda üretilen unlar ile şehir ve askeriyenin un ihtiyacı da karşılanmaktadır.⁹¹ Ancak teftiş raporlarından anlaşıldığı üzere 1941 yılında bu fabrika, Hatay'a nakledilmek istenmektedir. Mitat Aydın'ın 06.08.1941 tarih ve 234 sayı ile CHP Genel Sekreterliğine yazmış olduğu raporda Maraş'ta bulunan ve Sümerbank tarafından Hatay'a nakledilmek istenen un fabrikasının kaldırılmaması gerektiği çünkü Maraş şehrinin iktisadi durumunun acınacak halde olduğu ve fabrikanın da şehrin bu müşkül durumundan dolayı hükümet tarafından açılmış olduğu belirtilmiştir. Aydın'a göre bu fabrikanın Hatay'a nakledilmemesi gerekmektedir. Bu konuda yüksek makamların harekete geçmesi önemlidir.⁹² CHP Genel Sekreterliği tarafından İktisat Vekâletine sunulan yazıya 19 Şubat 1942 tarihinde İktisat Vekâleti tarafından bir cevap verilmiştir. Buna göre İktisat Vekili Sırrı Day imzalı açıklamada adı geçen fabrikanın Sümerbank uhdesinde olarak Maraş'ta bulunan Kolordunun un ihtiyacını karşılamak üzere açılmış olduğu ancak Kolordunun Maraş'tan başka bir yere nakledilmesi ile fabrikanın senenin belli bir zamanını *hizmet dışı* geçirdiği belirtilmiştir. Aynı zamanda nakil vasıtalarının eksikliği ve su değirmenleriyle rekabetin imkânsızlığı nedeniyle fabrika yeterince ciro yapamamakta ve sermayesini karşılayamamaktadır. Bu sebeplerden dolayı fabrikanın Hatay veya İçel'e nakli kararı alınmışsa da Kolordu merkezinin yeniden Maraş'a taşınmış olması nedeniyle bu işten vazgeçildiği beyan edilmiştir.⁹³

Maraş, dağlık ve engebeli yapısından dolayı ulaşım açısından da oldukça sıkıntılı bir bölgedir. Aydınlı (yörük) aşiretlerinin yerleşik bulunduğu Maraş, oldukça dağlık bir araziye sahiptir. Bu sebeple Maraş-Göksun arasında ulaşımın zorluğu nedeniyle 22 Ağustos 1935 tarihinde Maraş-Göksun-Kayseri yolunun 34'üncü km'sinde Ali Kayası mevkiinde köprü inşasına karar verilmiştir.⁹⁴ Maraş Vilayet Gazetesinde yer alan habere göre Göksun-Maraş arasındaki bu köprü inşası 1936 yılında halen devam etmektedir.⁹⁵ Mitat Aydın'ın 1941 yılı raporundan anlaşıldığına göre inşa edilen köprü bu tarihte işler vaziyette ama yetersiz bir konumda bulunmaktadır. Aydın, raporunda şehrin ulaşımındaki yetersizlik ve

90 Cengiz Şavkılı, "Cumhuriyet Döneminde Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Maraş", *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2014, s. 501.

91 *Maraş Vilayet Gazetesi*, 1937, s. 200-61-2-3.

92 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 54.

93 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 50.

94 *Maraş Vilayet Gazetesi*, 1935, s. 100-4.

95 *Maraş Vilayet Gazetesi*, 1936, s. 2.

yoğun kış şartları nedeniyle kaza ve vilayetler arasında ulaşım ve iletişimin zaman zaman kesintiye uğradığı ve hatta iki köylünün kar fırtınası nedeniyle öldüğü gibi vakalara temas etmiştir. Bölgede birçok sorun yaşanmasına rağmen halkın hükümete itaatkâr ve candan bağlı olduğu belirtilmiştir.⁹⁶

Aynı dönemde Maraş'ın eğitim durumu da pek iç açıcı bir görüntü vermemektedir. Maraş geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan bir şehirdi. Bu yüzden eğitim öğretim işlerine yeterince önem verilmemiş ve okuryazarlık ortalaması devamlı ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır. Cumhuriyetten sonra da bu durum devam etmiştir.⁹⁷ Henüz 1937 yılında dahi Maraş ilinin eğitim ve öğretimiyle ilgili yapılan bir değerlendirmede okur-yazarlık açısından şehrin istenilen ilerlemeyi gösteremediği anlaşılmaktadır.⁹⁸ Keza Aydın'ın 1940 yılı raporunda da bu durumun düzelmediği görülmektedir. Aydın'a göre halkın eğitim durumu oldukça düşüktür. Yerli halktan yüksek ve lise tahsili görmüş kişi sayısı çok azdır. Aydın, burada bulunan birçok okulun Meşrutiyet devirlerinde bilhassa Almanlar tarafından yapılmış olduğunu belirtir. Bu okullar, şehirdeki Türk ve Ermenileri saflarına çekmek için uzun yıllar yoğun bir çaba sarf etmişlerdir.⁹⁹ Kongre ve raporlarda belirtildiği üzere dileklerin en önemlileri mektep ve yol üzerinedir. Ancak genel bütçenin kısıtlı olması nedeniyle bu dileklerin çoğu yerine getirilememektedir. Hatta birçok mektebi köylüler kendileri yapmaktadır.¹⁰⁰ Bu vahim durumun düzeltilmesi ve okulu olmayan köylerdeki çocukların öğrenimlerine devam etmelerinin sağlanması için gezici öğretmenlik uygulamasına geçilmesi gibi bir takım kararların alınması, bir çözüm şekli olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle gezici öğretmen uygulaması aynı zamanda millet okulları ile halk okuma odalarının teşkilatlarının da genişlemesini sağlamıştır.¹⁰¹ Bu hedef büyük ölçüde 1937-1943 arası dönemde gerçekleşmiştir.

Maraş'ın bu yıllardaki diğer önemli sorunu şehir içinde vuku bulan salgınlardır. 1942 yılı CHP Maraş Vilayet Kongresinde sunulan dilekler arasında Göksun ilçesindeki frengi vakasına yer verilmiştir. Göksun'da 1939 yılında 181 olan

96 *BCA*, 490,01.273.1091-2, s. 30.

97 Erhan Alpaslan, *1923-1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Haziran-2013, s. 20.

98 *Maraş Vilayet Gazetesi*, 1937, s. 201-62-3.

99 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 53.

100 *BCA*, 490.01.177.707.1, s. 129 (4).

101 *BCA*, 490.0.1.496.1997. 3.

frengili sayısı, 1940 yılı hükümet tabiplerinin yaptığı araştırma sonunda 20 frengili daha tespit edilmesi ve 1941 yılında da 4 frengilin daha eklenmesi ile hali hazırda 211 frengilin kayda geçirildiği belirtilmiştir. Buna göre bu sayı 21 bin olan ilçe nüfusunun %9.38'ine denk gelmektedir. Ancak bu oran bu bölgede salgınlara karşı mücadele açılması için gerekli olan oranı karşılamamaktadır. Bu sebeple hükümet tabipleri tarafından gerekli müdahale yapıldığı için herhangi başka bir müdahaleye gerek duyulmamaktadır.¹⁰² 20.06.1942 tarihli II. teftiş raporunda da belirtilen önemli noktalardan biri frengi hastalığındaki yayılmadır. Aydın, bu raporunda Göksun kazasında frengili hasta sayısının arttığını ve bu durumun giderek salgın haline geldiğini ifade etmiştir. Ancak, vekâletin cevabına göre bir salgın mevcut değildir. Vekâlet, Maraş sağlık müdürlüğünden gelen bilgilere göre bir frengi salgını olduğuna dair herhangi bir bilgi olmadığını, frengi şüphesi bulunan hastaların ise kontrol altında tutulduğunu bildirmiştir. Verilen cevapta 4.447 olan kaza nüfusu içinde frengili sayısı 215 ve genel nüfusa oranı da % 1'den ibarettir. Raporun bahsettiği diğer önemli bir sorun da kinin tedariki işidir. Keza kinin sıtma hastalığının tedavisinde önemlidir. Aydın, raporunda Andırın kazasında maddi durumu yeterli olmayan halka parasız kinin verilmesi, geliri olan çiftçiye ise paralı kinin verilmesi önerisinde bulunmuştur. Vekâlet ise kinin tedarikinin II. Dünya Harbinin başlaması ile güçleştiğini Hindistan'ın Japonlar tarafından işgali ile bu durumun daha vahim bir hal aldığı, bu nedenle pek az kinin gönderilebildiğini belirtmiştir. Maraş bölgesine ise devlet imkân ölçüsünde 25.05.1942 tarihinden 07.09.1942 tarihine kadar 40 kilo kinin ulaştırmıştır. Ancak kinin yeterli oranda mevcut olmadığından sıtma ile mücadelede Kızılay'ca satılmakta olan ve eczanelerden temin edilebilecek atebinin sıtma hastalarının tedavisinde kullanılabileceğini ifade etmiştir.¹⁰³ 1943 tarihinde de yine bu durum ile ilgili olarak, Maraş Milletvekili Doktor Kemali Bayazıt tarafından Sağlık Bakanlığı'na yazılan yazıda, sıtma ile mücadele teşkilatının gelişmesi ve kuvvetlenmesi ve sıtmaya neden olan bataklıkların kurutulması için ne gibi tedbirler alındığı sorulmuştur. Bu dönemde Maraş'ın 4/5'i bataklıklardan oluşmaktadır.¹⁰⁴ Kemali Bayazıt bu yazısında; belediye ve köy muhtarlarının küçük bataklıkları kurutma konusunda yetkilerinin olduğunu ancak bu konuyla yeterli ölçüde ilgilenmediklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra aynı yazıda fenni kurallara göre yapılmayan ve köylere yakın yerlere kurulmuş olan çeltik fabrikalarının ıslahı için niçin herhangi bir çalışma yapılmadığını, reçeteye verilen

102 *BCA*, 490.01.177.707.1, s. 5.

103 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 33.

104 Tankut, *age.*, s. 82.

sıtma ilaçlarının doktor olmayan yerlerde nasıl temin edileceğini, ayrıca sinekle mücadele ve cibinlik temini konusunda niçin gerekli hassasiyetin gösterilmediği sorularına da yer vermiştir.¹⁰⁵

Mitat Aydın'ın hazırladığı raporlarda dikkat çeken diğer önemli konu ise devlet ve hükümetin doğu politikasının yerel düzeydeki yansımalarını gösteren önemli ibarelerin varlığıdır. İnönü Dönemi ve öncesinde defalarca bölgedeki Kürt nüfusun varlığı ve bu nüfusun bir potada eritilmesi amacıyla bir takım tetkikler yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır. 1935 yılında Doğu bölgelerine seyahate çıkan İnönü tarafından Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı raporu hazırlanmıştır. Devlet politikası olarak Doğu'daki aşiretlerin kontrol altında tutulmasının detaylarının verildiği bu raporlarda; aynı zamanda Doğunun sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimini sağlamaya yönelik politikalarını uygulamaya çalışırken ne tür güvenlik sorunları ile karşılaşabileceğini ve bu duruma karşı ne gibi tedbir alması gerektiği de ele alınmıştır.¹⁰⁶ Doğu Anadolu Bölgesine yönelik hazırlanmış olan bu raporların dışında farklı bölgeler için hazırlanan ama benzer nitelikte olan parti müfettişlerinin hazırlamış olduğu raporları da devlet, izlemiş olduğu politikalara muhalif bir takım görüş ve cereyanları kontrol altında tutabilmek amacı ile değerlendirme yoluna gitmiştir. Nitekim Maraş Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın 1941 yılı I. teftiş raporunun I, III, VII. bürolara yazılan raporunda bölgenin sosyal yapısı ile ilgili önemli bilgiler elde ederek bu konudaki fikir ve yaklaşımlarına da raporunda yer ayırmıştır.

Maraş'ın etnik yapısı ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Aydın'a göre, şehir Alevi ve Kürt unsurların yanı sıra Kafkas göçmenlerinden oluşmaktadır. Aydın, Çerkezlerin Kayseri'den gelerek Elbistan civarına yerleştiklerini kendi lisanlarıyla konuştuklarını belirterek ilginç bir tespitte bulunur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olması ile beraber, Çerkez topluluklarının Çerkez Ethem davasından dolayı İnönü'nün kin içinde bir tavırda bulunacağı korkusunda olduklarını belirtmiştir. Ancak bu korku ve kaygıları İnönü'nün bu endişeleri giderici açıklamalarından sonra son bulmuştur. Aydın'ın belirttiğine göre Çerkezler kendilerini Türk kimliği içinde tanımlarken, Kürtler böyle değildir. Kürt kimliği üzerinde kendilerini ön plana çıkarma telaşında olan Kürtlerin 3-4 milyonluk bir bütçeyle belli yerlere iskân edilebileceğini belirten Mitat Aydın, bu

105 *BCA*, 030-0-010-000-000-8-50-14.

106 Ahmet İlyas, "Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar", *International Journal of Social Science*, Sayı: 28, Kış II, 2014, s. 340.

yolla Kürtleri Malatya ve Maraş civarındaki Türklerle karıştırmanın mümkün olduğu önerisinde bulunmuştur.¹⁰⁷

Şehrin sosyal yaşamına dair ilginç bilgiler içeren raporlarda dikkat çeken temel konulardan biri şehirde sosyal yaşam alanlarının hemen hiç olmadığı yönündedir. Halk yetersiz tesisler nedeniyle bu gibi faaliyetlerden yoksun kalmaktadır. Maraş'ın hemen hemen en önemli ve hareketli günleri bayram kutlamaları olmuştur. Özellikle Maraş'ın kurtuluş günü olan 12 Şubat her yıl çeşitli eğlencelerle genç yaşlı birçok kesimin katılımı ile kutlanırken; coşkulu geçen bu kutlamaların temel unsuru davul-zurna çalınması ve âşıkların sazlarından destanlar dinlenmesi olmuştur.¹⁰⁸ Bu özel günlerde halkevinde yapılan müsamereler ve verilen konferanslar, bayramların önemli sembolik değerlerini oluşturmuştur. 1944 yılında Maraş'a gelen Hasan Reşit Tankut bu ziyaretinde daracık halkevi salonunda gerçekleştirilen bu etkinliklere dair izlenimleri geniş ve detaylı bir şekilde uzun uzun anlatmıştır.¹⁰⁹ Şehirde kültür ve sanat aktivitesi adına herhangi bir kurum ya da etkinlik söz konusu değildir. Mitat Aydın, bu konuya dikkat çekerken 1941 yılı II. teftiş raporunun 10.07.1941 tarihli II. büroya gönderilen kısmında Maraş'ta bir spor sahasının yapılmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Bunun içinde uygun bulunan nokta halkevinin bahçesidir. Aydın, halkevi bahçesini konum olarak şehrin merkezinde olması nedeni ile halkın toplanıp vakit geçirebileceği ve çocukların da spor faaliyetlerini gerçekleştirebileceği bir alan olarak değerlendirmiştir. Bu arsanın spor sahası olması konusu CHP Genel Sekreterliğince kabul edilmiştir. Ancak belediye maddi imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle bu arsayı 12 bin liraya satmıştır. Mithat Aydın belediyenin bu tutumunu eleştirmiş ve kendi ifadesiyle *belediye, kendi müdüriyeti umumiyesine 12 bin lira kadar bir şey kazandırmış ise de memleket hesabına çok büyük fenalık yapmıştır*. Bu sebeple Aydın'a göre Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi bu parayı iade ederek veya belediyeye devrederek bu sahanın istimlakine müsaade etmelidir. Bu iş yapılırsa Maraş'a Milli Mücadelede yaptığı fedakârlığa karşı hükümetçe küçük bir takdir eseri gösterilmiş olacaktır.¹¹⁰ Bu durum üzerine konu, CHP Genel Sekreterliği tarafından 25.07.1941 tarihli yazı ile Vakıflar Genel Müdürlüğüne sunulmuştur.¹¹¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından incelenen

107 *BCA*, 490.01.273.1091-2, s. 50-51.

108 Tanpınar, agm., s. 53.

109 Tankut, *age.*, s. 27.

110 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 88 (2).

111 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 84.

yazıya verilen 06.08.1941 tarihli cevapta; *bu arsanın hukuki ve kanuni olarak başkasının tasarrufunda bulunmasından dolayı Evkaf Vekaleti nezdinde yapılacak bir iş kalmamış olmaması nedeniyle müdahale edilemediği* belirtilmiştir. Ancak bu spor sahasının alınması kati surette zaruri ve ihtiyaç dâhilinde görülüyorsa CHP Genel Sekreterliğinde gerekli muaveneti ile yeni maliklerinden alınmasının temininin sağlanabileceği teklif edilmiştir.¹¹²

Sonuç

Makaleye konu edinen dönem, sosyo-ekonomik, siyasi ve idari açılardan zorlu ve farklı bir Türkiye tablosu ile karşılaştığı bir zaman dilimidir. Tek Parti yönetiminin etkin bir şekilde bütün ülke üzerinde en küçük birimlere kadar hâkimiyetini ve denetimini hissettirdiği bu dönemde parti müfettişliği, hem halkın mevcut durumunu hem de partinin örgütlenmiş olduğu bölgelerdeki takibini sağlamak açısından önemli bir kurum niteliğinde olmuştur. Geneli temsil eden küçük bir model olarak ele aldığımız Maraş bölgesi ile ilgili Mitat Aydın'ın teftiş raporları hem şehrin siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koyması açısından hem de parti denetimi ve parti politikalarının yerel düzeyde yansıtılması açısından önemli bir veri oluşturmuştur.

Teftiş raporlarında dikkat çeken en önemli noktalardan biri kayıtların titiz bir çalışma sonunda belirli bir format halinde sunulmuş olmasıdır. Keza raporlar merkez ve kazaların hemen bütün sorunlarına ışık tutar şekilde hazırlanmıştır. Bu raporlarda sokakta çocuklar arasında oynanan ve zararlı olarak görülen *kuşçuluk* oyununa son verilmesi, halkın domuzlarla mücadelesine destek verilmesi veya bir köprü ya da yolun yapılması, bir bankanın kurulması gibi çok farklı konularda küçük veya büyük çapta birçok soruna yer verilmiştir. Aynı zamanda Maraş parti örgütlenmesinin kaza ve köylere kadar yayılan yapısında yetersiz, teçhizat ve bina eksikliklerine rağmen üye ve azaların azami özveri ile faaliyetine devam ettikleri görülmüştür. Dönemin şartlarına göre önemli sayılacak bir zamanda küçük ve muhafazakâr bir Anadolu şehri olan Maraş'ta parti üyeleri arasında kadın üyelerin varlığı ve kadın aza olarak önemli bir sayıya ulaşılması önemlidir. Şehrin siyasi yaşamı ile ilgili bir diğer önemli nokta parti üye ve azalarının genellikle şehrin ileri gelen ve zengin kimselerinden oluşmasıdır. Şehir halkı itaatkâr ve beylere tabi bir görüntü sergilemektedir. Halk, beyler hâkimiyeti altında onların belirlediği politikalara göre hareket etmektedir. Bu durum üzerinde halkın eğitim seviyesinin düşüklüğü, ekonomik açıdan yeterli bir düzeyde olmaması gibi önemli etkenlerin

112 *BCA*, 490.01.511.2054-2, s. 79-80 (2-3).

yanı sıra ataerkil ve patriyarkal yapının da etkili olduğu düşünülebilir. Bu beyler arasında bir yaşam mücadelesi veren ve tek uğraşı tarım olan halk için en önemli amaç ekonomik refahı sağlayabilmek ya da en azından karnını doyurabilmektir. Bu beylerin önce partinin yerel temsilcileri olarak görev aldıkları daha sonra ise büyük ihtimalle yeterli ve kalifiye eleman eksikliği nedeniyle Meclis'e gönderilen milletvekilleri olduğu görülmüştür. Bu sonucun alınmasında kendilerine tabi bir halkın bulunması olgusu önemli bir veridir. Ancak bu üyelerin çoğunun eğitim seviyesi düşük, ziraat ve çiftçilikle uğraşan kimseler olması dikkat çekicidir. Keza dönemin Türkiye'sinde de büyük bir eğitim atılımı yapılmış olsa da bunun bu küçük Anadolu şehrine yansması oldukça zor görünmektedir. Ancak raporlarda belirtildiği kadarıyla üye ve azaların eğitim durumlarının yakından takip edildiği ve sürekli olarak eğitim durumu kaydının not düşülmesinin istendiği görülmüştür.

Raporlarda dikkat çeken diğer önemli nokta ise bölgedeki parti örgütlenmesinin durumu ve halkın ihtiyaç ve eksikleri konusunda merkeze bildirilen hemen her istek ve uyarının dikkate alınarak incelenmiş olmasıdır. Nitekim Maraş'ın bir takım sorun ve ihtiyaçlarının bu vesile ile çözüldüğünü görmekteyiz. Bu durum aslında parti müfettişliği kurumunun amacına ulaşan bir nitelik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak şehrin ve şehir halkının çözülemeyen sorunlarına rağmen halkın hükümete tabi olduğu ve hükümete destek verdiği vurgusu bu raporlarda dikkat çekici şekilde ifade edilen bir husustur. Bu durumun halk açısından bakıldığında ne denli samimi olduğu o dönemin şartları göz bulundurulduğunda oldukça düşündürücüdür. Zira parti teftiş raporlarında yer alan merkez-yerel siyaset ve halk ilişkilerinde önemli ölçülerde hükümet politikalarının baskın şekilde uygulamaya koyulduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla müfettişlerin taşra ile kurdukları ilişki ağı içerisinde ortaya çıkan raporlarda ülkede uygulanacak genel politikaların bazı yansımalarını görebilmekteyiz. Ancak bu konu Tek Parti idaresinin otoriter yapı içinde halka yönelik politikalarını ne derece uygulamaya koyabildiği sorusu ve paralelinde eşitlik ve özgürlükler açısından nasıl bir siyasal yaşam alanı oluşturabildiği konusu çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490. 01-686.329-1.

BCA, 490.01-273.1091-2.

BCA, 490.01-511.2054-2.

BCA, 490.01-177.707-1.

BCA, 490.0.01-000.000-1579-433.1.

BCA, 490.01-612.127-3.

BCA, 030-0-010-000-000-8-50-14.

BCA, 490.0.1-496.1997.3.

Sürelı Yayınlar

Maraş Vilayet Gazetesi, 1935.

Maraş Vilayet Gazetesi, 1936.

Maraş Vilayet Gazetesi, 1937.

T.C Devlet Salnamesi (1925-1926), 1926.

Araştırma İnceleme Eserler

1909 *İttıbat ve Terakki Nizamnamesi*, Hathı Trust Digital Library, babel.hathitrust.org, Erişim Tarihi: 06.02.2015, 11: 52.

1927 *Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi*, TBMM Kütüphanesi, 1927.

ALPASLAN Erhan (2013) *1923-1950 Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi Maraş Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Haziran-2013, Kahramanmaraş.

ARAR İsmail (1968) *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yay., İstanbul.

C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı 1931*, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

C.H.P. *Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935*, Ulus Basımevi, 1935.

C.H.P. *Tüzüğü Mayıs 1935*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

DURŞUN Tuncay (2002) *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Kültür Bak. Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ERDOĞAN Aydın (2000) *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri Düny-Bugünü 1923-2000*, V Kitap, Ankara.

KOÇAK Cemil (1992) "Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Parti Müfettişliği", *Tarik Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul Barosu Yay., 1992, (459-494).

KOÇAK Cemil (2012) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., İstanbul.

KOPAR Metin (2011) "Chp Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 2011, (1037-1055).

- MUTLU Sevda (2013) “Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: “Dilek Sistemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 86, 2013, (53-102).
- TBMM Albümü, www.tbmm.gov.tr, Erişim tarihi: 03.02.2015, 10: 32.
- UYAR Hakkı (2012) *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yay., İstanbul.
- OZAN Erkan (2000) *Ekonomik ve Sosyal Rapor*, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası, Kahramanmaraş.
- ÖZ Esat (1992) *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yay., Ankara.
- ÖZBUDUN Ergun (2008) *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- ÖZÇETİN Burak (2010) “Zigana Dağındaki Portakal Ağacı: Recep Peker ve Kemalizm”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, 2010, (167-187).
- ÖZDENÖREN Rasim (2009) “Benim Maraş’ım”, *Yazarların Şehri Kahramanmaraş*, Ed. Duran Boz, Kahramanmaraş, 2009, (211-214).
- ÖZTÜRK Kazım (2005) *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem 1923-1927 III. Cilt*, TBMM Vakfı Yay. No: 3, 2005.
- SEVÜK İsmail Habib (2009) “Maraş ve Maraşlı”, Cumhuriyet, 16 Nisan 1936, Ed. Duran Boz, *Yazarların Şehri Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş, 2009, (44-46).
- ŞAVKILI Cengiz (1944) “Cumhuriyet Döneminde Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Maraş”, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2014, (489-507).
- TANKUT Hasan Reşit (1944) *.Maraş Yollarında*, Ukde Yayınları, 2008.
- TANPINAR Ahmet Hamdi (2009) “Maraşlıların Bayramı”, Ed. Duran Boz, *Yazarların Şehri Kahramanmaraş*, Kahramanmaraş, 2009, (51-55).
- YETKİN Çetin (1983) *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitap Yayınları.